

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

Pojetí náboženství u Tomáše Garrigua Masaryka

Milan Cmár

Bakalářská práce
Pardubice 2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Milan CMÁR
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie
Název tématu: Pojetí náboženství u Tomáše Garrigua Masaryka
Zadávající katedra: Katedra religionistiky a filosofie

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V práci bude rozebráno Masarykovo pojetí náboženství. Předně půjde o Masarykovu kritiku křesťanství (případně obecně náboženství). Dále práce bude analyzovat Masarykovy náčrty projektu "nového náboženství" a vztah mezi tímto náboženským projektem a filosofií. Práce tak spočívá na analýze Masarykových spisů (student se po orientaci v problematice může zaměřit na konkrétní období v Masarykově tvorbě a životě) a jejich pozdějších interpretací.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

MASARYK, T. G. Moderní člověk a náboženství. Praha: Laichter, 1924

MASARYK, T. G. V boji o náboženství. Praha: Čin, 1947

MASARYK, T. G. Sebevražda. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1998

MASARYK, T. G. Jan Hus. Praha: Bursík a Kohout, 1923

PATOČKA, J. Češi I. Praha: OIKOYMENH, 2006

HROMÁDKA, J. L. Masaryk. Brno: L. Marek, 2005

ZOUHAR, J., PAVLINCOVÁ, H. Demokracie je diskuse. Olomouc: 2005

LOUŽILOVÁ, O. Masarykův problém moderního člověka. Praha: Univerzita Karlova, 1990

A další dle vývoje práce.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.

Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Stampach

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu požité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Podpis.....

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucímu práce Mgr. Tomáši Hejdukovi za cenné rady a užitečné připomínky, kterými provázel celý průběh vzniku této práce a také za čas, který strávil opakovaným důkladným pročitáním.

Poděkování patří také mé rodině, která mě finančně i morálně vydatně podporovala během celého studia.

Milan Cmár

Souhrn

Práce je věnována pojetí náboženství v díle Tomáše Garrigua Masaryka a to především v období let 1881-1904, kdy se nejvíce formovaly Masarykovy náboženské teze. Masarykovy názory na náboženství se utváří v jeho habilitačním díle Sebevražda. Pozornost je kladena zejména na projekt nového náboženství, které bylo hlavním tématem Masarykovy filosofie náboženství. Nové náboženství je třeba pro moderního člověka, který přestal věřit církevnímu křesťanství. V rámci tohoto projektu je popsána Masarykova kritika křesťanství, pojmy náboženská svoboda a náboženská krize či nutnost mravnosti v rámci náboženství. Na konci práce se věnuji Masarykovu nahlížení na Ježíše jako na člověka a ne jako na Boha. Práce je uzavřena zamyšlením nad aktuálností Masarykových tezí pro dnešního člověka.

Klíčová slova

Nové náboženství, kritika křesťanství, náboženská svoboda

Title

A concept of religion by Tomáš Garrigue Masaryk

Abstract

This thesis focuses on a concept of religion by Tomáš Garrigue Masaryk, mostly in years 1881-1904 when Masaryk's religion theses were mainly formalized. His religion theory is formed in his inaugural dissertation *Sebevražda* ("*Suicide*"). The focus is mostly placed on a project called the new religion, the main idea of Masaryk's religious philosophy. The new religion is necessary for the modern man, who stopped believing in the church Christianity. Masaryk's criticism of Christianity is described in the scope of this project, the concepts of religious freedom and religious crisis, or a necessity of morality in the religion. At the end of my thesis I focus on Masaryk's view of Jesus like a man, not like the God. The thesis is concluded with the meaning of Masaryk's ideas for today's man.

Key words

The new religion, the criticism of Christianity, the freedom of religious

Obsah

OBSAH.....	8
ÚVOD.....	9
1. VZTAH MODERNÍ FILOSOFIE A NÁBOŽENSTVÍ V 19. STOLETÍ.....	12
1.1 ČESKÁ FILOSOFIE NÁBOŽENSTVÍ V 19. A NA ZAČÁTKU 20. STOLETÍ.....	13
2. POJETÍ NÁBOŽENSTVÍ MASARYKOVĚ DÍLE	15
2.1. VLIV ŽENY CHARLOTTY V KONTEXTU JEHO POJETÍ NÁBOŽENSTVÍ	17
3. NÁBOŽENSKÁ OTÁZKA V <i>SEBEVRAŽDĚ</i>.....	19
4. MASARYKŮV MODERNÍ ČLOVĚK.....	22
5. PROJEKT NOVÉHO NÁBOŽENSTVÍ	25
5.1. NÁBOŽENSKÁ SVOBODA.....	25
5.2. CO JE TO NÁBOŽENSTVÍ	28
5.3. JAK BY MĚLO NÁBOŽENSTVÍ VYPADAT	30
5.4. NÁBOŽENSTVÍ A MRAVNOST	32
6. VZTAH K JEŽÍŠI	33
ZÁVĚR	36
POUŽITÉ ZDROJE	38

Úvod

Tomáš Garrigue Masaryk byl jednou z nejvýznamnějších osobností českých dějin. Narodil se v Hodoníně 7. března 1850. Za I. světové války působil jako hlavní představitel československého zahraničního odboje. Zasloužil se o vznik samostatné Československé republiky, v letech 1918–1935 byl jejím prezidentem. Zemřel v Lánech 14. září 1937. Byl vynikající pedagog, filosof, politik, sociolog.

Filosofii Masaryk vždy chápal nikoli jako systematickou teoretickou tvorbu, ale především jako součást praktické reflexe o naléhavých problémech soudobého člověka a společnosti, úvah o krizích a otázkách a o cestách k jejich řešení. Střídavě u něho vystupují do popředí dvě trvalé, navzájem se propojující a doplňující komponenty: filosofie člověka a filosofie dějin.¹

Předmětem Masarykova filosofování jsou otázky po smyslu lidského života, tzn. otázky etické a mravní, které nalezneme především v *Ideálech humanitních* (vydáno 1901) a *Mravních zákonech* (1923), problém smyslu českých dějin rozpracovaných v *České otázce* (1892) či v *Palackého ideji národa českého* (1898) a pojetí náboženství. Náboženská otázka prostupuje celé jeho dílo, které je neustálou polemikou proti náboženské lhostejnosti, církevní oficiálnosti a náboženskému formalismu. I když by se mohlo zdát, že tato kritika Masaryka vede k rozchodu s náboženstvím, tak je tomu právě naopak: pobízí ho k hlubšímu zkoumání náboženské otázky a přistupuje k ní s velikou vážností; tak se náboženství stává ústřední otázkou jeho celého filosofického bádání. Poměru náboženství a sebevražednosti se Masaryk věnuje už ve svém habilitačním spisu *Sebevražda* (vydáno 1881), dále pokračuje v *České otázce* (1892),

¹ [11-01-2010]. URL: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/>>.

Janu Husovi (1896) či v *Otázce sociální* (1896). Převážně na přelomu století devatenáctého a dvacátého se Masaryk zabýval náboženskou problematikou a církevními tématy, a to především v *V boji o náboženství* (1904), kde podává základní teze své filosofie náboženství a v přednášce *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení* (1904). I v době prezidentství zaujímá otázka náboženská v Masarykově tvorbě nemalou část. Jedná se například o *Světovou revoluci* (1921) či *Moderního člověka a náboženství* (1932). Nesmíme zapomenout ani na Masarykovy nábožensky orientované články vycházející v časopisech *Nová doba* a *Čas* nebo na samotné přednášky na akademické půdě. Stanislav Polák v monografii *Za ideálem a pravdou 4* uvádí Masarykův článek z časopisu *Čas*, kde se Masaryk ohrazuje proti kritice katolického kněze.²

Z tohoto výčtu je tedy zřejmé, že otázka náboženská byla opravdu Masarykovi živou a neustále se jí věnoval po celou svou myslitelskou tvorbu.

Jedná se o poměrně obsáhlé téma, vždyť pro Masaryka je náboženská otázka otázkou celého života. Masaryk si nedovede představit člověka, který by vyrůstal bez náboženství, neboť křesťanství a bible je naše historie, náboženství je podstatným obsahem duchovního života člověka, k žití je tak potřebné jako vzduch. Veškeré oblasti Masarykova života vždy předpokládají otázku náboženskou.

Rozhodl jsem se zkoumat Masarykovo pojetí náboženství zejména v období mezi lety 1881 a 1904, tedy především v *Sebevraždě*, kde poprvé poukazuje na problém náboženskosti. Tuto etapu zakončuji analýzou Masarykových náboženských tezí z děl *V boji o náboženství* a *O svobodě náboženské a nutnosti přesvědčení*.

² POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou 4*. Praha: Masarykův ústav AV, 2000. str. 86 a 87

Právě v tomto stadiu jeho tvorby se dle mého názoru nejzřetelněji formují jeho náboženské názory a projekt nového náboženství. Budu se snažit osvětlit, jaký je vztah mezi sebevražedností a náboženstvím, kdo je Masarykovi moderním člověkem a jak ho je třeba duchovně naplnit, a v neposlední řadě již zmíněnou Masarykovu ideu nového náboženství, v které promýšlí otázky náboženské svobody. Nelze opomenout ani Masarykovo nahlížení na Ježíše.

Masarykův vztah k náboženství je možno zkoumat z mnoha pohledů, z jeho vztahu k náboženské praxi a náboženskému životu, z jeho vztahu k církvi, k teologii. Masaryk nenapsal o náboženství žádné ucelené dílo, jeho názory jsou roztroušeny v jednotlivých pracích. Sice v polovině devadesátých let chtěl napsat o svém náboženství knihu, ale později si uvědomil, že formulovat víru slovy je velice těžkým problémem.³

³ POLÁK, Stanislav. *Masarykovo náboženství*, in: *Masarykův sborník X*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. str. 28.

1. Vztah moderní filosofie a náboženství v 19. století

Pro pochopení Masarykova pojetí náboženství je nutné nastínit, jak vypadala tehdejší filosofie náboženství nejprve v kontextu evropském a v neposlední řadě také v souvislosti s chápáním náboženství v Čechách.

Po vzniku pozitivismu a evolucionismu v 19. století se mezi nenábožensky, ale i duchovně orientovanými mysliteli rozšířila otázka, zda je možné v době vědeckého rozmachu ještě vůbec uchopovat náboženství jako důvěryhodnou disciplínu.

Mezi významné filosofy, kteří se začali v 19. století zajímat o vztah filosofie a náboženství, patří August Comte, zakladatel pozitivismu. Comte tvrdí, „že náboženství je prvním stádiem lidského myšlení, jeho historickou formou; tzn., že se pokouší vysvětlit náboženství tak, aby bylo pouze interpretační teorií historie.“⁴ Je tedy nutné podotknout, že pozitivismus rozumí náboženství jen jako historické etapě lidského vývoje a ve své filosofické koncepci s ním nepočítá.⁵

Toto striktní oddělení moderní vědy od náboženství dospělo k tomu, že se tehdejší myslitelé rozdělili do dvou skupin, na naturalistickou a spiritualistickou. První tábor, myslící v duchu moderní vědy, tvrdil, že náboženství a především teologie jsou již dávno překonány pokrokem kultury. Příznivci skupiny spiritualistické se naopak snažili proti moderní vědě vymezovat. Oddělení moderní

⁴ BUBÍK, Tomáš. *Úvod do české filozofie náboženství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. str. 8.

⁵ Tamtéž. str. 8.

vědy od náboženství bylo silně kritizováno katolickou teologií a chápáno za negaci křesťanství, či dokonce veškerého náboženství.⁶

1.1. Česká filosofie náboženství v 19. a na začátku 20. století

Otázka vztahu filosofie a moderní vědy k náboženství zuřící v západní Evropě se přirozeně přenesla i do Čech. Vztah vědy a náboženství se stal jedním z hlavních filosofických problémů. Diskuse se týkaly témat, zda je filosofie možná bez oproštění od náboženské tradice; jestli se dá náboženství akceptovat, je-li v rozporu s poznatky vědy apod. Pro ucelení úsudku, jak filosofie náboženství u nás vypadala, rozděluje Bubík filosofy, řešící otázku náboženskou, do tří táborů: pozitivistů, katolíků a evangelíků.⁷

Příznivci pozitivismu se snažili pojmout světonázor pouze zcela vědecky a porozumění náboženství chápali jako mimovědecké poznání. Positivisticky naladěni myslitelé požadovali vědeckost, objektivitu a nepředpojatost za základní fragmenty svého smýšlení, tudíž transcendentní náboženství striktně odmítali. V těchto kruzích přetrvával názor, že moderní věda náboženství překoná a postupně ho vymytí.⁸ Ačkoli byl Masaryk pozitivismem nejen v počátcích svého myšlení silně ovlivněn, neztotožňoval se s názory, že náboženství má být nahrazeno moderní vědou. Ta je pro Masaryka důležitou pomůckou pro orientaci ve vnějším světě, ale co se týče dimenze vnitřní, tedy náboženské, nesmí být duchovní život potlačen. Masaryk v *Moderním člověku a náboženství* upozorňuje: „Vždycky jsem chápal nesnadno, jak se toto mínění o protináboženské podstatě filosofie a vědy mohlo tak rozšířit. Neboť pravý opak je pravda: filosofie a věda

⁶ Tamtéž. str. 8 a 9.

⁷ BUBÍK, Tomáš. *Úvod do české filozofie náboženství*. str. 15 a 17.

⁸ Tamtéž. str. 18 a 20.

protináboženské nejsou.⁹ Je tedy zřejmé, že se Masaryk vymezuje proti pozitivistickému (ne)chápání náboženství a dodává: „Náboženství je podstatným obsahem duchovního života člověka, k žití je tak potřebné jako vzduch...“¹⁰

Také katoličtí myslitelé se nutně museli zabývat nově položenou otázkou, jak skloubit katolickou teologii s moderní vědou. Jejich cílem bylo spojení katolické věrouky s vědou tak, že věda měla dosvědčit pravdy náboženské. Panoval takový názor, že se obě disciplíny spojit dají, aniž by se náboženství proměnilo v ateismus. Takové obavy převládaly, poněvadž někteří náboženští badatelé víru opustili a zůstali bez ní.¹¹ I když by se mohlo zdát, že Masaryk patří do této skupiny katolické,¹² není tomu tak. Celý svůj život vedl neustálou polemiku proti katolicismu a především tomu, že katolická církev je zkosnatělá, lpící na silném dogmatismu a není schopna vystačit nárokům moderního člověka.

Podle zástupců třetí skupiny, evangelických myslitelů, vzestup moderní vědy znamená, že světonázor se musí rozdělit na dvě pravdy: náboženskou a vědeckou. Moderní věda totiž rezignovala na řešení otázek náboženských, takže je nemůže zodpovědět. Náboženská víra a moderní věda se musí navzájem respektovat a nevyvracet svoje pravdy.¹³ Masarykovi se nezdají východisky z krize vztahu náboženství a vědy ani myšlenky evangelíků. Zdají se mu polovičaté a nedostačující.¹⁴

⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Ústav T. G. Masaryka AV, 2000. str. 35.

¹⁰ BUBÍK, Tomáš. *Úvod do české filozofie náboženství*. str. 36

¹¹ Tamtéž. str. 23-26

¹² Do roku 1880 byl totiž členem katolické církve (pozn. aut.)

¹³ BUBÍK, Tomáš. *Úvod do české filozofie náboženství*. str. 30-31

¹⁴ Tamtéž. str. 55

2. Pojetí náboženství v Masarykově díle

Tomáš Garrigue Masaryk se zabýval náboženskou otázkou především na počátku 20. století. Dle mého názoru je nutné zmínit, že náboženské myšlenky Masarykovy nebyly církvemi přijímány pozitivně. Alespoň Masarykova počáteční díla společnost nepřijímala. Církev, jak katolická, tak protestantská, se proti jeho názorům ohrazovala. Proto byl v roce 1904 vydán spis *V boji o náboženství*, kde Masaryk objasňuje své náboženské názory, jak sám píše „ve stručné formě bez všeho učeného aparátu“.¹⁵

Masaryk ve svém díle bojuje proti náboženské lhostejnosti, proti církevní oficiálnosti, proti násilí a státnímu tlaku ve věcech náboženských, proti teologickému mýtu a tradicionalismu.¹⁶

O tom, že prezident-filosof byl člověkem upřímně zbožným, nemůže být pochyb. Masaryk prohlašuje: „Náboženství je nadějností, překonává strach, zejména také strach ze smrti; pudí ustavičně do výše, výš a výš, živí touhu po poznání a moudrosti, je nebojácné.“¹⁷ „Náboženství“, píše dále Masaryk, „je řešení problému věčnosti; nikoliv jen řešením teoretickým, nýbrž zároveň praktickým, neboť problém věčnosti musí být člověkem žit... Náboženství je život sub specie aeternitatis - je uvědoměním našeho poměru ke světu, je uvědoměním smyslu života, je opravdovostí. Náboženství je centrální a vůdčí duchovní silou životní, je úsilím o nový život, o nové a vyšší hodnoty.“¹⁸

V této masarykovské koncepci náboženství stojí za povšimnutí, že na prvním místě v pořadí hodnot, zdá se, nestojí ani tak Bůh sám,

¹⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. Praha: Jan Laichter, 1904. str. 7

¹⁶ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. Brno: L. Marek, 2005, str. 111.

¹⁷ Srov. ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Fr. Borový a Čin, 1946. str. 246.

¹⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 26

jako spíše nesmrtelnost duše: „Naše náboženství neklade víry v Boha na první místo, ale naději na život věčný; touha po věčnosti je hlavní pružinou našeho mravního vývoje, naděje nesmrtelnosti zesiluje nám duchovnost.“¹⁹

Konkrétním ideálem takovéto náboženskosti tedy není na prvním místě božství, ale lidství, nebo přesněji řečeno, humanitní ideál. Toto nové náboženství je především humanitní, a lze-li to tak říci, je to nábožensky podložený humanismus. Celý duchovní vývoj Evropy počínaje reformací a renesancí až po dnešek směřuje podle Masaryka k založení tohoto nového ideálu, jakým je nové náboženství humanity. Plyne snad z toho, že toto nové humanitní náboženství vylučuje křesťanství jakožto překonanou fázi náboženského vývoje? Masaryk neodmítá křesťanství. Je pravda, že v popisu nového náboženství, který nám předkládá, úplně schází christologická dimenze, jak byla definována prvními ekumenickými koncily. To však neznamená, že by se Masaryk v jistém smyslu také nepovažoval za křesťana. Pouze, že jeho křesťanství není oním „církevně věroučným,“ jak se sám vyjadřuje, ale je to křesťanství reinterpretované ve světle radikálního humanismu. Dokonce je to spíše jakési ježíšství než křesťanství. „Ano. Ježíš – neříkám Kristus – je mně vzorem a učitelem zbožnosti... Moje víra: ježíšství, láska k bližnímu, láska účinná, reverence před Bohem,“ říká Masaryk v hovorech s Karlem Čapkem.²⁰

Masarykova náboženskost byla bezpochyby upřímná a hluboká; nestyděl se za ni a veřejně vyznával, že se pravidelně modlí. Přesto je však dostatečně patrné, že byl nábožensky rozpolcený, hlásil se ke křesťanství české bratrské reformace, přilnul i k racionalisticko-deistickému unitářství své ženy. Karafiát, Hromádka a další

¹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 263.

²⁰ Srov. ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. str. 241 a 246.

evangeličtí teologové dobře viděli, že Masaryk svým odmítáním zjevení a vykupitelského rozměru Ježíšovy smrti stojí mimo půdu křesťanství, a měli tolik odvahy, že na to jasně a veřejně upozornili.

Ludwig ve svém díle poukazuje na to, že i když byl Masaryk vychováván jako katolík, stal se protestantem. Masaryk vysvětluje, že podstatou protestantismu je vlastně ustavičná reformace.²¹ Protestantismus mu dával více svobody, vychází více vstřícně individualismu a subjektivismu. Podle Masaryka je dnes náboženství individuální a subjektivní a nemůže být jiné. Vzniká zde velká otázka v oblasti náboženské: autorita či vlastní svědomí. Myslící člověk si v otázce náboženské musí udělat jasno, nemůže pouze přijímat názory druhých. Podle Masaryka myslet o světě a o životě, dělat hypotézy, vysvětlovat, pro život nestačí. Musíme hodnotit a mít přesvědčení, to jest průkaznou víru.

Masarykův pojem náboženství lze historicko-filosoficky vysvětlit jako reflexi vnitřního smyslu, jako základu jednoty citů. Masaryk obhájí své filosofické přesvědčení v kontextu kritiky Freuda. Pro Masaryka náboženství nespočívá v psychické poruše nebo neuróze, ale ve vědomí životního smyslu. Životní smysly jsou schopni přijmout jen lidé zcela duševně zdraví. Naopak lidé neurotičtí, duševně poškození či extrémně skeptičtí mohou svůj život bez náboženství a bez Boha zakončit smrtí. Náboženství je podle Masaryka aspektem duševní vyspělosti.²²

2.1. Vliv ženy Charlotty v kontextu jeho pojetí náboženství

²¹ LUDWIG, Emil. *Duch a čin*. Praha: Česká expedice a Riopress, 1996. str. 54

²² TÓTH, Daniel. *Svobodné náboženství a humanita u Charlotty a Tomáše Masarykových*, In: *Revue pro evropskou kulturu a náboženství*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Fakulta Pedagogická, 2004. str. 8

Masarykova víra byla původně katolická. Svým osobním rozhodnutím však přešel z katolické církve, v níž byl pokřtěn a vyrůstal, k církvi Českobratrské evangelické, jež je podle Masaryka nositelkou tradic české a světové reformace; svým osudovým setkáním a manželstvím s americkou unitářkou Charlotte Garrigue se napojuje na duchovní tradici americké revoluce v její osvícensko-deistické složce. O manželčině vlivu na Masaryka jistě nelze pochybovat, jak na to poukazuje Petr Pithart²³.

Charlotte Garrigue se narodila 20. listopadu 1850 v Brooklynu v New Yorku. Pocházela z puritánsky orientovaného prostředí, její náboženská výchova byla ovlivněna americkým unitarismem. Náboženská výchova měla bezpochyby obrovský vliv na formování Charlottiných nejen náboženských, ale i sociálních a politických postojů. V roce 1878 pojal Masaryk Charlotte za manželku. Jeho žena vnímala náboženství citovým způsobem. Masaryk říkával, že má do náboženských otázek mnohem hlubší vhled než on sám.²⁴ Je nutné zdůraznit, že Charlotte neměla ambice teologické, ani filosofické. Náboženství však tvořilo významnou, ale určitě ne jedinou část jejího života. Denní četba Bible u Masaryků byla zcela jistě její zásluhou, vzpomínají na to i pamětníci rodinného života u Masaryků.²⁵

Pro Charlotte měl rozhodující význam mravní a náboženský vzor Ježíše. Ježíš pro ni byl člověkem, a jak říká, „*vysokým ideálem*“. Jen vysoký ideál vás může vést výš a pomoci plnému rozvoji podle obrazu božího.²⁶

²³ Srov. SMOLÍK, Josef. – ŠTĚPÁN, Jan. *TGM ve třech stoletích*. Brno: L. Marek, 2001. str. 33.

²⁴ TÓTH, Daniel, *Svobodné náboženství a humanita u Charlotty a Tomáše Masarykových*. In: *Revue pro evropskou kulturu a náboženství*. str. 4.

²⁵ Tamtéž. str. 5.

²⁶ POLÁK, Stanislav. *Masarykovo náboženství*, In: *Masarykův sborník X*. str. 27.

3. Náboženská otázka v Sebevraždě

Masaryk se pokoušel hledat nové a lepší náboženství. Poprvé se touto otázkou zabýval již během studií v Lipsku. Značně se věnoval problému, jak přizpůsobit náboženství modernímu člověku a moderní době (vědě, kultuře, umění i sociálnímu pokroku). Otázka, jakou tvář by mělo moderní náboženství mít, ovlivnila i Masarykovu habilitační práci, jejíž knižní podoba vyšla roku 1881 pod názvem *Der Selbstmord als sociale Massenerschinnung der modernen Civilisation*, v překladu tedy *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*.²⁷

Masaryk zde vycházel z konstatování krize moderní doby a moderního člověka. Jeho cílem byl výklad faktu, že v nové době (měl na mysli období od konce 18. století) vzrůstá u vzdělanějších a nejvzdělanějších národů počet sebevražd, až je třeba mluvit o sebevražednosti jako patologickém jevu moderní společnosti. Podrobná analýza příčin a motivů těchto činů jej přivedla k názoru, že hlavní disponující a často rozhodující příčinou sebevraždy je zeslabení charakteru způsobené ztrátou náboženství.²⁸ Statistika ukázala, že mezi protestanty se sebevražda vyskytuje častěji než mezi katolíky a že řecké vyznání vykazuje nejméně případů. Další údaje doložily, že u členů reformované církve je méně případů sebevražednosti než u členů církve luteránské.²⁹ Rozdíly mezi křesťanskými vyznáními nakonec Masaryk uzavírá slovy: „...záleží na samé nábožnosti a církevnosti, rozhodující měrou působí jakost náboženského a církevního citu, nábožensko mravní stav jednotlivců a celých národů.

²⁷ PAVLINCOVÁ, Helena. – HORYNA, Břetislav. *Filosofie náboženství. Pokus o typologii*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. str. 205.

²⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda*. Praha: Jan Laichter, 1904. str. 240.

²⁹ PAVLINCOVÁ, Helena. – HORYNA, Břetislav. *Filosofie náboženství. Pokus o typologii*. str. 206.

Nad životem zoufá jen špatný katolík a špatný protestant. Ale spíše si zoufá špatný protestant, než špatný katolík, poněvadž spíše pocítí svou bezradnost.³⁰ Masaryk totiž vycítil, že svoboda bádání, kterou protestantismus umožňuje a ve které on sám viděl jeho přednost a pokrokovost, přivádí snadno k náboženskému pochybování a „nehotová povaha“ může postrádat silné duchovní vedení církve. „Nehotový protestant“ není podle Masaryka šťasten, protože je sobě samému a svému pochybování ponechán bez mravního vůdce, beze všeho církevního vedení, nemůže nalézt žádoucí klid pro svou duši.³¹

V této době Masaryk ještě neanalyzoval podrobněji samotné náboženství a zaměřoval se spíše na monoteismus, konkrétně na křesťanství. V *Sebevraždě* se stručně zmínil o některých neevropských náboženstvích. Uváděl náboženství přírodních národů a buddhismus jako příklad rozdílných přístupů k výskytu sebevraždění. Ve statistických přehledech bral v potaz pouze náboženství evropská a křesťanská vyznání s odůvodněním, že zprávy o ostatních náboženstvích z různých částí světa nejsou dostatečné. U monoteistických náboženství spatřoval základní rys náboženské víry ve víře v Boha a nesmrtelnost. „Víra v nejvyšší moudrého, nejvyšší mocného, nejvyšší dobrotivého Boha a přesvědčení, že člověk má nesmrtelnou duši, nenechávají dobrého křesťana zoufati a činí mu život za všech okolností milým a cenným.“³²

Náboženská víra Masaryka svými účinky na člověka, možnostmi a silou fascinovala a mnoho od ní očekával. Byl přesvědčen, že náboženská síla má moc člověka vždy utěšit a poskytnout mu podporu v těžkých životních situacích, dodávat mu naději a posilovat jeho lásku k lidstvu. I to byl důvod, proč chtěl

³⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda*. str. 134 a 241.

³¹ Tamtéž. str. 240 a 241.

³² PAVLINCOVÁ, Helena. – HORYNA, Břetislav. *Filosofie náboženství. Pokus o typologii*. str. 206.

Masaryk společnost zbavit bezbožnosti, jež podle něho směřovala k rozumové a mravní anarchii a smrti.

Jak tedy odpověděl Masaryk na otázku, které náboženství dokáže zastavit rozpad moderní společnosti? Z řady dobových i historických důvodů odmítl křesťanství v některé z jeho tradičních forem. V době, kdy psal *Sebevraždu*, byl ještě toho názoru, že touženým náboženstvím by mohla být některé z protestantských sekt. Podotkl však, že pokud by tato křesťanská sekta přihlížela k požadavkům pokročilé doby a obrodila se jimi, přinesla by vlastně náboženství nové.

4. Masarykův moderní člověk

Masaryk osobně prožil duchovní, sociálně politické i myšlenkové těžkosti doby na rozhraní 19. a 20. století. Toto období sám popsal jako krizi moderního člověka. Již jako mladý muž postřehl, že evropské lidstvo prodělává jednu z nejtěžších a nejosudovějších dějinných revolucí. Státní a hospodářské otřesy byly pouze vnějším doprovodem hlubokých převratů mravních a náboženských. Celá duchovní stavba evropských národů se měnila. Staré autority padaly, dosavadní řády církevní i náboženské ztrácely vliv, člověk se přestal opírat i to, v co věřili lidé dřívějších generací. Svou kritikou člověk zpochybňoval všechno, co bylo dříve přijímáno jako závazný zákon a platná norma. Moderní člověk se jevil Masarykovi zčásti jako nešťastný občan země, kde lidé vypověděli poslušnost vnitřním řádům a potácejí se bez vnitřní závaznosti, bez autority a bez pořádku.³³

Pro Masaryka je krize moderního člověka krizí celého náboženského života. Moderní člověk, stejně jako celá společnost, ztratil důvěru v jednotný světový názor a je vnitřně rozvrácený a nejednotný. Moderní civilizací se prolíná konflikt mezi přítomností a minulostí, spor mezi generacemi, církve s vědou, filosofií, uměním a státem. Zvědečtění světonázoru přineslo do duchovní svobody krajní individualismus a subjektivismus, duchovní a etické osamění moderního člověka. Jednostranný intelektualismus a materialismus brání harmonickému rozvoji mentálních a fyzických sil i kvalit člověka. Proti církvím a náboženství se staví pouhá skepse a negace, místo církevní kázně se lidé podrobují politickým stranám.³⁴

„Krise moderního člověka a krize moderní doby je součástí přechodu od teokracie jako systému, založeném na vnější mýtické

³³ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. str. 237.

³⁴ [11-01-2010]. URL: <<http://www.phil.muni.cz/fil/cesfil/studiejz/03-tgm.html>>.

autoritě k demokracii jako společnosti svobodných autonomních občanů. Podle Masaryka moderní doba, kterou charakterizuje jako boj vědy s mýtem, přinesla množství krizových jevů, mezi nimi i nevědeckou vědu, která je v zajetí jednostranného mechanického objektivismu a která znehodnocuje skutečný smysl a úkol života a neguje lidskost.“³⁵

Potíž vědy je doprovázena krizí náboženskosti, která nastala již ve středověku přijetím dvojí pravdy. Mravní rozklad, který vznikl rozporem rozumu a víry vedl v moderní době ke krizi mravní. Olga Loužilová ve své monografii Masarykův problém moderního člověka (1990) tuto mravní krizi charakterizuje jako etický relativismus a z toho vyplývající egoismus a cynismus, projevující se jako jednostranný subjektivismus nebo vypjatý objektivismus.³⁶

Pozorování sociálního neklidu stejně jako četba moderních filosofů a spisovatelů Masaryka přesvědčovaly, že nepokoj a rozklad moderní společnosti je na postupu a že není naděje na jeho brzké odvrácení. Pro lepší pochopení společnosti studoval Masaryk vývoj novodobé Evropy, sociální a politické změny, evropské revoluce 18. a 19. století.³⁷

Veškerá Masarykova filosofie byla soustředěna na poznání a výklad této krize mravně společenské, také na hledání cest jak nešťastnému člověku pomoci k vnitřní jistotě, ke spravedlivému chování a ke svobodě pod vládou práva a lidskosti.³⁸ A jednou z důležitých cest z této krize je i reforma náboženství.

Podle Masaryka je moderní člověk intelektuálně přesycen, plný pochybností, osamocen, je nervózní, rozčilený, a k tomuto slouží a má mu pomoci Masarykův boj o správné náboženství, které

³⁵ [11-01-2010]. URL: <<http://www.phil.muni.cz/fil/cesfil/studiejz/03-tgm.html>>.

³⁶ [11-01-2010]. URL: <<http://www.phil.muni.cz/fil/cesfil/studiejz/03-tgm.html>>.

³⁷ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. str. 237.

³⁸ Tamtéž, str. 238.

modernímu člověku poskytně dostatek jistoty, bezpečnosti, klidu, radosti a pracovité naděje.³⁹

³⁹ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. str. 122.

5. Projekt nového náboženství

Povaha nového náboženství naznačuje, že by mělo být v protestantském smyslu záležitostí individuální, zároveň ale i náboženstvím lidovým, jímž by byli spojeni všichni lidé. Masaryk se domníval, že aby tomu tak mohlo být, nesmí být přespříliš intelektuální a jeho teoretická úroveň musí odpovídat průměrně vzdělanému člověku. Masaryk si představoval, že toto nové náboženství by zavedlo „nový, lepší středověk“.⁴⁰

Na Masarykovy úvahy o novém náboženství reagovali pozitivně jeho stoupenci. Patřili k nim někteří profesori z české i německé univerzity. Hlubší a trvalejší vztah vyvolal Masarykův odkaz v českém prostředí, zejména ve filosofickém a teologickém myšlení. Důrazem na ideu humanity, konkrétně se projevující v lásce k bližnímu, výrazně poznamenal nejen E. Rádl, J. B. Kozáka, J. L. Hromádku, ale i pozitivisticky orientované filosofy, především F. Krejčího, J. Tvrdeho a B. Zbořila.⁴¹

5.1. Náboženská svoboda

Náboženská svoboda je v Masarykově pojetí podmínkou náboženského pokroku. Moderní lidé chtějí překonávat náboženství staré, chtějí žít náboženským životem dokonalejším. V náboženství, stejně tak jako v jiných oblastech lidského snažení, je pokrok velmi důležitý a posunuje náboženství kupředu. Člověk se naučil myslet a kritizovat, proto by jen těžko mohl přijímat víru slepou. Lidé mají rozum kvůli tomu, aby pochybovali, a proto není možné náboženství

⁴⁰ PAVLINCOVÁ, Helena. – HORYNA, Břetislav. *Filosofie náboženství. Pokus o typologii.* str. 207.

⁴¹ Tamtéž. str. 209

přijímat bez pochybování a bez kritiky. Masaryk mluví o zrodu náboženské krize. Náboženská krize však nevznikla jen ve spojitosti s lidským rozumem, ale také díky tomu, že se církev a stát politickou mocí snaží udržet neudržitelné. Tedy že lidé bez víry se účastní církevních obřadů a také teologie, která do slov Bible a středověkého církevního učení vkládá to, co tam není. Víra a věda se nedá sloučit, vznikají tu dva různé světy.⁴²

„Pravda je jen pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná. Proto také náboženství moderního člověka musí spočívat na pravdě vědecké, jeho náboženství bude spočívat na přesvědčení, nikoli na víře. Věřit znamená věřit něco a někomu – není jiné autority, než je věda a vědoucí člověk. To jsme poznali, a proto si žádáme svobodu pro další vývoj náboženský.“⁴³ Masaryk v díle *V boji o náboženství* dává jasně najevo svoji preferenci vědy a vědecké pravdy. Není tedy zvláštní, že se představitelé církví k tomuto jeho spisu stavěli velmi negativně. Podle něj nestačí církev vědě svým učením, vedením, ani mravností.

Masaryk se jasně vymezuje vůči klerikalismu⁴⁴, který byl v českých zemích nastolen v době Bachova absolutismu. Náboženství a církve by měly být ochránci mravnosti a lásky k bližnímu. Měly by mít odhodlanost k pravdě a měly by stát proti násilí.

Masaryk vidí cestu ke změně k lepšímu v tom, že by se z vlivu církve měla vymanit škola. A žádá úplnou náboženskou svobodu, tak aby byla odklizená církevní přetvářka a lež. Náboženský pokrok nenastane bez obětí. „I v tom máme příklad Husův a máme poučení celé své historie od Husa počínajíc podnes. Naučíme – li se od Husa pravdu hledat a slyšet, budeme – li se pravdě učit, budeme – li jí

⁴² MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 9 a 10.

⁴³ Tamtéž. str. 12.

⁴⁴ Klerikalismus – politický směr, který se snaží ovlivňovat skrze církev politický život a veřejnou moc (pozn. aut)

milovat a vyznávat, musíme jí také bránit – až do smrti, velí Hus, ale jistě pro život a pro život doopravdy český.⁴⁵ Reforma církve v Rakousku by tedy mohla proběhnout, protože má vzor v Mistru Janu Husovi.

Náboženská svoboda tedy tvoří součást lidské přirozenosti, ke které stejně tak patří zodpovědnost.

Je zřejmé, že některá náboženství obsahují rozměr závazku v dané pospolitosti. Tzv. velká náboženství zevšeobecňují své etické normy na celé lidstvo. To je případ křesťanství. Masaryk si tedy klade otázku, zda křesťanství může či má povinnost prosazovat standardy všude, zda není hodnotou samou o sobě svoboda, kterou disponují ostatní. Svoboda a rovnost tvoří základní bázi nejen křesťanství, ale i ostatních náboženství a nakonec i humanitních ideálů.⁴⁶ „Jak byl Starý zákon překonán Novým, tak překonáváme Zákon nový; jenže krok od zjeveného Boha k nezjevenému, od náboženství zjeveného k nezjevenému je mnohem těžší.“⁴⁷ Překonávání Nového zákona, a tím vlastně překonávání Ježíše, znamená dle mého názoru skok do „postkřesťanského“ náboženství. Masaryk však chce překonat skutečné obsahy křesťanství, tedy hodnoty, které tvoří obsah jeho politické a morální filosofie. Chce překonat vnější tvary náboženství.

„Náboženství (náboženské hodnoty) je kulturní a prvotní silou centrální.“⁴⁸ Masaryk nezpochybňuje vnitřní potenciál náboženství a náboženských hodnot, klade však otázku vzniku náboženství. Ve své přednášce *O svobodě a náboženské volnosti přesvědčení* z roku 1904 se pokusil rozvrhnout odpověď na tuto otázku do dvou částí. Moderní

⁴⁵ MASARYK, Tomáš Garigue. *V boji o náboženství*. str. 12.

⁴⁶ TÓTH, Daniel. *Svobodné náboženství a humanita u Charlotty a Tomáše Masarykových*, In: *Revue pro evropskou kulturu a náboženství*. str. 7.

⁴⁷ MASARYK, Tomáš Garigue. *V boji o náboženství*. str. 35.

⁴⁸ Tamtéž. str. 35.

náboženství a pravá podstata náboženství vůbec stojí jednak na náboženské svobodě, jednak na svobodě v náboženství.⁴⁹

a) Náboženská svoboda neznamena emancipaci od církevního nároku, ale tvoří podmínku náboženské praxe a náboženského pokroku.⁵⁰ Podle Masaryka je důvěryhodné náboženství takové, které člověka nechá se pro něj svobodně rozhodnout a nevyvíjí tlak na formování osobních závěrů. Církevní voluntarismus zanechává v člověku stopy odmítání a obav. Model, který Masaryk odmítá je katolicismus od dvanáctého století. „Úpadek katolicismu se jeví již v století dvanáctém, ve čtrnáctém je již hodně patrný.“⁵¹

b) Svoboda v náboženství umožňuje podle Masaryka svobodný pokrok. „Modernímu člověku nestačí duchovní strnulost, kterou strážcové církevního náboženství tak ochotně zaměňují s niterným uspokojením duše, kterou sliboval Ježíš.“⁵² Moderní člověk je charakteristický tím, že pociťuje potřebu změny a pokroku i tam, kde pokrok znamená opuštění zakořeněné tradice, na níž zrovna institucionální katolicismus velmi lpí. Na jedné straně přináší svoboda v náboženství riziko změny, na druhé straně jde o kladné riziko, neboť ono je zárukou, že náboženství nezůstane mrtvé, že nezůstane pouze historickým pramenem, ale živou praxí.⁵³

5.2. Co je to náboženství

Masaryk veřejně volá po reformě náboženství. Podle něj bylo dobové náboženství v krizi. Bylo staré, vědeckou pravdou, ideami a životem

⁴⁹ TÓTH, Daniel. *Svobodné náboženství a humanita u Charlotty a Tomáše Masarykových*, In: Revue pro evropskou kulturu a náboženství. str. 7.

⁵⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*. Praha: Politický klub ČSL, 1904. str. 1.

⁵¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 38.

⁵² MASARYK, Tomáš Garrigue. *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*. str. 1.

⁵³ TÓTH, Daniel. *Svobodné náboženství a humanita u Charlotty a Tomáše Masarykových*, In: Revue pro evropskou kulturu a náboženství. str. 7.

překonané. Cestou z krize je pokrok. Upozorňuje na to, že doba se mění a pokrok zasáhl téměř všechny oblasti lidského života, ale náboženství zůstává pořád stejné. Stejně jako bylo ve středověku i novověku. „Doba naše chce mít náboženství jiné než doba stará, náboženství dokonalejší, vyšší, šlechetnější; máme nové ideály náboženské.“⁵⁴ Pokud by nedošlo ke změně, mnoho lidí by žilo bez náboženství.

Masaryk rozhodně tvrdí, že náboženství není filosofií ani vědou. Věda a filosofie nejsou jen pro sebe, ale náboženství nesmí být proti vědě a filosofii. Náboženství není ani teologií, katechismem.⁵⁵ Masaryk se snaží vyvrátit zjevení. Tvrdí, že je vědecky dokázáno, že zjevení nikdy nebylo a není. Kdyby tuto skutečnost církve přijaly, vznikla by z teologie moderní věda o náboženství. Teologie však není náboženství.⁵⁶

Náboženstvím není ani víra. Natož víra, která nás nutí slepě důvěřovat. Masaryk přiznává, že by slovu božímu důvěřoval, ale že nevěří slovům papežů a lidí, kteří se vydávají za vykladače a poslance boží. Požaduje víru, která bude ověřena argumentem. A která člověka přesvědčí, protože přesvědčení musí být základem učení náboženského.⁵⁷

Ani mravnost není náboženstvím, stejně tak jako náboženstvím není kult. Kult je pouze symbolem, který má náboženské pravdy ozřejmovat. Umění tvoří podstatnou část kultu, ale také samo o sobě náboženstvím není. Závěrem tohoto výčtu Masaryk uvádí, že náboženstvím není ani církev a příslušenství k církvi.⁵⁸

⁵⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 25.

⁵⁵ *Katechismus* – kniha poučující o křesťanském náboženství v otázkách a odpovědích; soubor pouček některého vědního oboru. (pozn.aut.)

⁵⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 20.

⁵⁷ Tamtéž. str. 20.

⁵⁸ Tamtéž. str. 21.

Všechny zmíněné jevy nejsou náboženstvím, jsou pouze prvky náboženství. A jsou to prvky mrtvé, pokud se podávají za náboženství výlučně a osamoceny.⁵⁹

„Náboženství je uvědoměním našeho poměru ke světu, je uvědoměním smyslu života, je opravdovostí. Náboženství je centrální a vůdčí duchovní silou životní, je úsilím o život nový, o nové a vyšší životní hodnoty.“⁶⁰

Náboženství není ani mysticismem. A lidé by měli hledat náboženství beze vší mystiky. Příkladem čistého náboženství je Ježíš. Ježíš podával náboženství nerozčílené a klidné.⁶¹

5.3. Jak by mělo náboženství vypadat

Základní podmínkou pro reformu náboženství je podle Masaryka pokrok. Z jeho textů je zřejmá myšlenka, že když dochází k pokroku ve všech kulturních oborech (vědě, filosofii, umění, mravnosti atd.), je nutné, aby došlo ke změně i v náboženství a není možné, aby zůstalo na své stávající úrovni. Na jakousi „středověkou zkosnatělost“ náboženství upozorňuje Masaryk velmi často.

Změna v náboženství by neměla ve společnosti vyvolat nesprávný pocit, že dochází k úpadku, ale pocit pozitivní - že staré náboženství se mění na náboženství nové. „Podstata náboženství nového tomu, kdo se dívá na novodobý vývoj kulturní pozorněji, vystupuje již dost určitě.“⁶²

Náboženství, myšleno tím náboženství nové – reformované, musí být přesvědčením a ne slepou vírou. A to přesvědčením

⁵⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 22.

⁶⁰ Tamtéž. str. 22.

⁶¹ Tamtéž. str. 22.

⁶² Tamtéž. str. 26.

takovým, které se dá zdůvodnit. Dále bude duchovním, duchovní osobní zkušeností. Člověk by totiž neměl dělat to, co mu někdo přikáže, měl by se řídit sám sebou a svými potřebami a zkušenostmi. Duchovní složka by měla převýšit složku materiální. Masaryk dále žádá větší mravnost. Mravnosti by nás opět měl naučit Ježíš. „Ježíš nedržel s farizeji⁶³, nežádal mnohomluvnosti – v tichosti, kde ho nikdo neviděl, se modlil. Nám není náboženstvím ukazovat se na veřejných místech, třeba by to byl chrám.“⁶⁴ Z Masarykových textů je jasná inspirace v náboženství Ježíšově. Podle něj by nás Ježíš mohl naučit lásku k Bohu soustřeďovat na bližní.

Zároveň se Masaryk obrací k odkazu českých obrozenců, a to tak, že žádá mravnost humanitní. To znamená vyšší názor na rodinu a rodinný život, což katolické náboženství nesplňuje. Dále Masaryk upozorňuje na vyšší nazírání na manželství a na postavení ženy. Ženám nejde upřít jejich postavení matky, stejně tak jako mužům nelze upřít jejich postavení otce. Změnou postavení rodiny dojde i ke změně v sociálním soužití lidí.

Masaryk počítá se vznikem nejen nového náboženství, ale i nového moderního státu, který vedle svých bývalých funkcí, které spravují téměř všechn život, bude regulovat i život náboženský, protože církev na to nestačí.⁶⁵

Moderní náboženství by mělo být dostupné pro všechny, jak pro bohaté, tak pro chudé. Masaryk dodává, že je nutné myslet na ty lidi, kteří nemají peníze, a ne na majetné. Z této myšlenky vyplývá také to, že náboženství by mělo usilovat o rovnost. „Žádáme skutečnou rovnost, rovnost před Bohem, rovnost před lidmi.“⁶⁶ Náboženství by nemělo být protinárodní. Masaryk požaduje

⁶³ Člen staré konzervativní náboženské židovské strany. V přeneseném smyslu pokrytec. (pozn. aut.)

⁶⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 27.

⁶⁵ Tamtéž. str. 28.

⁶⁶ Tamtéž. str. 27.

náboženství naše, tedy české, a odkazuje na českou reformaci, kdy tomu tak bylo. Pojmy o Bohu by neměly být mytické, cit by se měl soustřeďovat v mužné lásce k „spolučlověku, spolupracovníku.“⁶⁷

5.4. Náboženství a mravnost

„Náboženství podává ideál pravé dokonalosti.“⁶⁸ Zároveň dle Masaryka náboženství dokládá měřítko pro veškeré lidské chování, proto úzce souvisí s mravností. Nicméně jedná se o dvě různé kategorie. Náboženství je samo sebou vztahem ke všemu živému a pro křesťana především k Bohu, ale mravnost řídí poměr člověka k člověku. Tuto tezi vyslovil Masaryk na základě výkladu dvou, podle něj nejdůležitějších, příkázání.⁶⁹ Tímto dokládá, že náboženství a mravnost není totéž: „může býti někdo mravný a nemusí býti nábožný a naopak.“⁷⁰ Ale náboženství bez mravnosti by mohlo jen těžko existovat. Náboženství je výkvětem celé osobnosti, člověka, národů a je posvěcením mravnosti.

Beznábožnost vede u většiny lidí k nespokojenosti, člověk totiž v životě potřebuje také mravní oporu, kterou mu může dát jenom náboženství. Ve společnosti se vyskytují pouze dvě třídy lidí: „věřící a nevěřící, křesťané a nekřesťané“. Věřící mají mravní oporu, jsou šťastni a s životem smířeni. Ale z nevěřících je spokojen jen málokdo. Dostávají se do jakési rozumové a mravní anarchie.⁷¹

⁶⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 28

⁶⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Mravní zákony*. Praha: Státní nakladatelství, 1923. str. 16.

⁶⁹ Tamtéž. str. 17.

⁷⁰ Tamtéž. str. 17.

⁷¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda*. str. 247 a 248.

6. Vztah k Ježíši

Ježíše chápal Masaryk jako vzor zbožnosti a mravnosti, byl mu příkladem pro vlastní život a myšlení. Není pro něj Kristem, tudíž ho nepojímá myticky a mysticky, nýbrž chápe jej jako historickou postavu, která „učí, že láska k láskyplnému Bohu, k bližnímu a dokonce k nepříteli, tedy čistá, nejčistší lidskost, humanita, jsou podstatou náboženství.“⁷² Masaryk se k Ježíši odkazuje velmi často. Je nutné podotknout, že Ježíš pro něj byl velkým vzorem: „já dosud pokládám Ježíše za našeho nejvyššího učitele náboženství, Ježíše historického, ne dogmatického Krista, ne boha, ale člověka, a právě jakožto člověka ho můžeme milovat, ctít, následovat jako svého učitele, vzor, ideál.“⁷³ Z toho také vyplývá, že Masaryk uznává myšlení Ježíšovo správným. Je také patrné, jaké jsou základní výklady. Dle Masarykova výkladu se jedná o dvě přikázání: „milovati budeš Pána Boha svého z celého srdce svého, ze vši duše své a ze vši mysli své“⁷⁴ a „milovati budeš bližního svého jako sebe samého.“⁷⁵ Ježíš tímto označil pravý poměr náboženství a mravnosti. Náboženství je sebe samému ke všemu živému a pro křesťana především k Bohu, ale mravnost řídí poměr člověka k člověku.⁷⁶

Ježíšovo náboženství je pro Masaryka náboženstvím lásky; tzn., že prohlubuje nejen lásku člověka k člověku, ale zahrnuje i lásku k sobě samému a ke své duši. Ježíš podle Masaryka sloučil lásku k bližnímu s láskou k Bohu. Láska je nám vrozena, je to nejdůležitější poměr člověka k člověku. Kromě lásky u něj především zdůrazňuje mravnost, lidskost a počestnost.

⁷² ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Fr. Borový a Čin, 1946. str. 152.

⁷³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. str. 29.

⁷⁴ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Biblická společnost, 1990. Matouš (22, 37), str. 896

⁷⁵ Tamtéž. Matouš (22, 39), str. 896

⁷⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Mravní zákony*. str. 17.

Chápání Ježíšovy osobnosti Masarykem vzbuzovalo nedůvěru jak u katolických, tak u evangelických intelektuálů a teologů. Svědčí o tom Hromádka kritika Masarykova pojetí evangelických myšlenek. Masaryk nepřijal apoštola jako vzor náboženské víry a náboženského života. Ideálem, vzorem a měřítkem náboženství mu mohl být pouze Ježíš.⁷⁷ Hromádkovi však Masarykovo pojetí Ježíše nestačí. Hromádka promítá vztah člověka k Ježíšovi do teologické terminologie. Hovoří jako český evangelík: „Bůh jako pojem filosofický, teleologický je něco jiného než Bůh Ježíšův a Pavlův, Chelčického a Komenského.“⁷⁸

Ludwig ve své knize *Duch a čin* vedl s Masarykem rozhovor na téma Ježíš. Během rozhovoru se snažil Masarykovi co nejvíce přiblížit; rozmluvu o náboženství začíná dotazem, zda chápe správně jeho spisy, ve kterých formuluje náboženství jako poměr člověka k Bohu, mravnost pak jako poměr člověka k člověku.⁷⁹ Masaryk na to reaguje, že náboženstvím je pro něho Ježíš, kterého se snažil konkrétně pochopit z evangelií a ze starých křesťanských spisů. Masaryk přijal jeho hlavní přikázání, které má dva póly: miluj Boha a miluj bližního.⁸⁰

Pro Masaryka je Ježíš vzorem a učitelem náboženství a humanity. Zdůrazňuje v Ježíšově životě pomoc a práci, kterou pro lidi vykonává. Přitom si je vědom své jednoty s Bohem, „svým Otcem“. Ježíš se nemodlí veřejně, ani před svými učedníky, poodchází od nich. Celá teologie je v jeho Otčenáši. Ježíšovi je Bůh otcem, má k němu tedy poměr mravní, důvěrný, Bůh je centrem náboženství.

Podle Masaryka není možné Boha milovat, neboť ho nelze postihnout. Ježíše jako člověka a proroka milovat lze. Ježíšovo

⁷⁷ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. str. 139.

⁷⁸ Tamtéž, str. 146.

⁷⁹ LUDWIG, Emil. *Duch a čin*. str. 51.

⁸⁰ Tamtéž, str. 51.

nejvyšší přikázání lásky k Bohu proto u Masaryka nabývá podobu velké úcty k Bohu, „reverentiae“.

Závěr

Masaryk celý svůj život neustále hledal východisko z náboženské krize, kterou spatřoval v moderní době, tj. v době, ve které lidem již nestačí zjevené náboženství a svoji spiritualitu projevují jinak než církevně. Od církve katolické přešel k evangelické a stále hledal náboženství, kterému by mohl důvěřovat. Dá se říci, že svoji veškerou snahu upínal k nalezení nového a lepšího náboženství, které by plně uskutečnilo Masarykovu nesmírnou víru. Křesťanství ho již nemohlo naplnit. Nestačila mu církevní dogmata, smířit se nemohl ani s přílišným formalismem a s celkovou mytičností a mystikou. Je nutné podotknout, že Masaryk byl hluboce věřícím, jinak by snad proti křesťanství nemohl tak usilovně bojovat, což dokazuje v jeho dílech stále se opakující apel „sub specie aeternitatis“.

Na křesťanství si váží jen Ježíše, kterého ale nepřijímá jako Syna Božího, nýbrž jako člověka. Oceňuje jeho nezměrnou zbožnost a ta by také měla být základem nově formovaného náboženství, které by se mělo stát českým oficiálním náboženstvím.

Masaryk volal po náboženství novém, tj. po takovém, které by bylo modernímu člověku na blízku, které by ho naplňovalo a pomohlo by mu k dalšímu spirituálnímu vývoji. Myšlenku nového náboženství lze popsat jako každodenní neutuchající lásku k bližnímu, založenou na humanitním ideálu a podpořenou striktní mravností. Z Masarykových slov je patrné, že se člověk již nemá upínat k Bohu, ale spíše věřit v sebe samého, daného v netranscendentním světě, tj. tu a tady. Masaryk žádá proměnu náboženství také z toho hlediska, že moderní člověk se naučil samostatně myslet a uvažovat, takže mu zjevené náboženství nevyhovuje; jen těžko může věřit jeho pravdám, když si může věřit pravdě své, kterou považuje za správnou. To, že se člověk naučil samostatně myslet, připisuje Masaryk moderní vědě.

Nabízí se otázka, zda je v dnešní době Masarykův odkaz aktuální. Dle mého názoru je náboženská krize v dnešní společnosti ještě více patrná než v době Masarykově. Víra v církevní dogmata zcela upadá a člověk hledá vlastní cesty k duchovnímu uspokojení. Masarykův apel na reformaci křesťanství nebyl za celé století vyslyšen a tak se současný člověk v globalizovaném světě střetává s vlivy různých myšlenkových proudů a náboženství, které ovlivňují jeho vnímání Boha a víry jako takové. Víra se čím dál více individualizuje, člověk je odpovědný sám sobě a tak se mu církevní věrouka stále vzdaluje.

Použité zdroje

A) Primární zdroje

BUBÍK, Tomáš. *Úvod do české filozofie náboženství*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. 175 str. ISBN-978-80-7395-186-3

HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. 2.vyd. Brno: L. Marek, 2005. 301 str. ISBN-80-86263-58-4

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Mravní zákony*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1923. 189 str.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*. 1. vyd. Praha: Politický klub ČSL, 1904. 16. str.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 1. čes. vyd. Praha: Jan Laichter, 1904. 351 str.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1904. 54 str.

PAVLINCOVÁ, Helena – HORYNA, Břetislav. *Filosofie náboženství. Pokus o typologii*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 251 str. ISBN-80-210-1978-6

B) Sekundární zdroje

1) Knižní publikace

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Podle ekumenického vydání z r. 1985. Praha: Biblická společnost, 1990. 1150 str. ISBN-978-80-87287-08-8

ČAPEK, Karel. *Hovory s Masarykem*. 2. vyd. Praha: Fr. Borový a Čin, 1946. 240 str.

LUDWIG, Emil. *Duch a čin*. 9. vyd. Praha: Česká expedice a Riopress, 1996. 186 str. ISBN-80-85281-25-2

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. 2. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka AV, 2000. 222 str. ISBN-80-86142-08-6

POLÁK, Stanislav. *Masarykovo náboženství*, in: *Masarykův sborník X*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000. 155 str. ISBN-80-86495-30-2

POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou 4*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV, 2000. 708 str. ISBN-80-86495-34-5

SMOLÍK, Josef. – ŠTĚPÁN, Jan. *TGM ve třech stoletích*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2001. 463 str. ISBN-80-86263-20-7

2) Seriálové publikace

TÓTH, Daniel. *Svobodné náboženství a humanita u Charlotty a Tomáše Masarykových*, In: *Revue pro evropskou kulturu a náboženství*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Fakulta Pedagogická, 2004. ISSN-1214-407X

3) Internetové publikace

NOVÝ, Lubomír. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. [online], [citováno 11-01-2010]. URL: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/>>

Krise moderního člověka v díle T. G. Masaryka. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. [online], [citováno 11-01-2010]. URL: <<http://www.phil.muni.cz/fil/cesfil/studiejz/03-tgm.html>>